

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ АРХІТЕКТОРА
В ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКАХ
Опонентський відзив на докторську дисертацію
професора Олександра Буряка

Олександр БУРЯК. Процеси й інститути відтворення архітектурного професіоналізму у вітчизняній архітектурі другої половини ХХ — початку ХХІ століття: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора архітектури; 18.00.01 — теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Харківський національний університет будівництва і архітектури. — Х., 2015. — 351 арк.

До початку розгляду, оцінки та визначення місця дисертації проф. Буряка в системі сучасного знання про архітектуру в Україні слід зробити пару попередніх зауважень.

По-перше, на мій погляд, спеціальність 18.00.01 — єдина, яка може лишатися на колях переконливості серед решти «архітектурних шифрів», оскільки паспорти 18.00.02 та 18.00.04 мають усі природні ознаки радянської архаїчності, наукової зашкарублості і повинні бути усунені з реєстру спеціальностей. Тут не місце пояснювати, чому так сталося, але об'єктивні обставини змушують вважати саме спеціальність 18.00.01 такою, що іще має невикористаний потенціал, більш-менш чіткі обрії студювання, багато білих плям, які хочеться заповнити науковим кольором, користується інтересом молодих і не дуже молодих науковців, дає хоч якісь обіцянки стосовно своєї життєспроможності найближчим часом. Щоправда, її назва має бути *«архітектурознавство»*, оскільки дослідження, виконані в рамках цієї спеціальності, націлені на розумне слово, а не на розумну практику, хоч би якою складною у ремісничому плані ця практика не здавалася діячам, котрі займаються не архітектурознавством, а архітектурною наукою. У даному випадку наша наука якраз не має «много гитик», їхнє число обмежене, і таке обмеження лежить у площині розуміння, що саме робить архітектор, коли здійснює фахову діяльність, і що робить науковець, коли цю діяльність намагається осмислити у шарі повсякденності або ж вічності. Це можливо лише за допомогою слова, «смысл которого торчит в разные стороны» (О. Мандельштам).

По-друге, серед архітектурознавчих дисертацій останнього часу увага приділяється переважно студіям у галузі історії української архітектури різних періодів, що саме по собі слід вважати позитивним, але, разом з тим, бракує праць із власне теорії архітектури. Звісно, тут не може бути валової продукції, оскільки і архітектура, і її теорія в Україні знаходяться у невеселому

стані, а писання більш-менш зв'язних текстів з теорії архітектури, тобто розумову «возгонку смислов», можуть собі дозволити лише люди із значним дозвіллям. При цьому бажано, щоб вони були не лише знавцями своєї справи, а й володіли ненудним пером. Це ж вам не позбавлені особистості тексти з архітектурної науки, це архітектурознавство, що краєчком крила має час від часу торкатися красного письма, тобто «язящної словесности». Якщо це не так, навіщо псувати папір?

Про вдалу структуру і композиційну довершеність дисертації проф. Буряка неодмінно йшлося у відзивах попередніх опонентів, через те я не буду зупинятися на цьому формальному питанні, відкараскавшись спостереженням, що конструкція дисертації Олександра Петровича уявляється переконливою: якби таку працю писав я, то неодмінно — за такою ж самою моделлю. Зрозуміло, що мета, завдання, предмет, об'єкт, методологія й інші необхідні елементи жанру дисертації витримано на високому науковому рівні, вони не викликають зауважень і відповідають висновкам, заради яких здійснювалося дослідження. Автореферат вдало оприлюднює основні положення дисертації і читається із цікавістю.

Олександр Буряк є знаним в Україні архітектурознавцем, його статті (на жаль, друковані лише у науковій періодиці, а не зібрані у вигляді монографії) завжди привертають увагу, будучи живими істотами у братській могилі чергового збірника наукових праць. Через те насмілюся торкнутися того, що, на мій погляд, варте уваги сучасної архітектурної спільноти й є новим словом в українському архітектурознавстві. Переважно це твердження, що мають усі шанси стати науковими афоризмами або ж опинитися розтягнутими на цитати.

– «Поняття професіоналізму релевантне сфері архітектури як цілому» (с. 59).

– «Продукти сфери архітектури виступають на ринку немовби двічі: поперше, як об'єкти нерухомості, по-друге, як твори архітектурного мистецтва, за законами арт-ринку» (с. 92).

– «Для реалізації цільового призначення архітектурних об'єктів як творів мистецтва необхідна наявність повного набору інституцій розвиненого архітектурно-художнього ринку, зокрема, архітектурного арт-маркетингу, який має обслуговувати сформовану й підготовлену архітектурну публіку і спиратися на загальнозначимий “архітектурний музей”, тобто на систематизовану бібліотеку пам'яток світового зодчества» (с. 97).

– «Урбаністика співвідноситься з містобудуванням так само, як муніципальна практика і ліберальна ідеологія, якими її було породжено, співвідноситься з тотальністю централізованої влади» (с. 140).

– «Щорічні огляди-конкурси дипломних проєктів — цікавий релікт ра-

дянських форм організації в архітектурно-педагогічній спільноті» (с. 178).

Афоризми афоризмами, але праця п. Буряка є міцною завдяки непохитній конструктивній довершеності. Можна стверджувати, що викладені у ній позиції і мотиви становлять не лише фахову, а й людську форму світогляду автора. Це дуже особистісна праця. І побудована вона, як на мене, за правильно обраним кантіанським принципом, який — нагадаю — полягає у наступному.

Як відомо, Кант ствердив триєдність розсудку, здатності судження і розуму. *Розсудок* — основа науки, він формує поняття. *Здатність судження* користується ними в конкретних випадках життя і діяльності. *Розум* — контрольна інстанція, що спрямовує розсудок, убезпечує його від помилок, це сфера моральності, практичного здійснення філософських принципів. Гарант безпеки в реалізації цих принципів — *здоровий глузд*. Звідси філософія — це своєрідна поправка науки до здорового глузду і одночасно корекція здоровим глуздом наукових досягнень. Активний учасник будівництва у контамінації цих процесів — продуктивне уявлення, головний робочий інструмент синтезу чуттєвості й розсудку. У філософії архітектури, до розробки елементів якої причетний дисертант, все відбувається за такою саме моделлю.

Олександр Петрович міцно стоїть на позиціях здорового глузду, керованого розсудком, здатністю судження і розумом, в усіх розділах студії: і коли досліджує передумови студювання систем відтворення в архітектурі; і коли торкається інституційних форм регулювання архітектурного ринку; і коли студіює зміни в інституційних формах організації архітектурної спільноти й архітектурної освіти; і досліджуючи інституційні форми виробництва архітектурного знання; і коли змальовує вектори зламу професійної свідомості від планових засад до ринкових. Крізь усі розділи проходить червоною ниткою британських військових парусників упевненість в дієвості запропонованих проф. Буряком констатацій, і йому хочеться вірити. Ніде, навіть у пропозиціях щодо реформування архітектурної освіти, Олександр Петрович не видається Кампанеллою або Томасом Мором: всі міркування на рівні здорового глузду. У наші емоційні часи це рідкість, а відтак варто поваги.

Щодо мови дисертації. В Україні є «архітектурні науковці», які інакше, ніж латиною, не висловлюються, і вважають, що чим більше латинських слів застосують, тим більш науково буде виглядати їхнє писання. Доводилося читати навіть цілі книжки, подібні до невеликого перекладу з латини, котрий було неможливо дотягти до кінця. Натомість текст проф. Буряка, так би мовити, більш грецький, зрозумілий, навіть рідний. Він не вживає складних конструкцій на кшталт: «ігнорування кількісної сторони забезпеченості ресурсами інкорпорованості принципу самоорганізації у міський організм», — такий псевдонауковий дадаїзм не притаманний письму Олександра Петровича. Його визна-

чення — хоч до енциклопедії надсилай: «Містобудування є проекцією управлінської функції містоутворення на архітектурну практику і являє собою систему засобів і методів перетворення міст, що належить централізованій владі в різних її варіантах» (с. 140). Приклади можна примножувати, і це добре.

Разом з тим, мушу зробити щодо дисертації проф. Буряка декілька зауважень, які мають суто дискусійний характер.

1. Вживання поняття «вітчизняний» стосовно українських реалій вважаю неприпустимим.

2. Дисертант вважає, що «вживання теоретичної рефлексії у вітчизняному архітектурному цеху фактично потрапило в залежність від здатності “архітектурної науки” набути нових, ринкових функцій» (с. 173). Не можу з цим погодитись. По-перше, будь-яка наука це дуже інерційна система, і якщо зовсім припинити фінансування, вона буде самоліквідуватися довго. По-друге, ринкові функції «архітектурної науки» взагалі сумнівні, оскільки дослідження в царині не архітектурознавства, а саме «архітектурної науки» (автор доречно бере це словосполучення у лапки) спрямовані на вироблення практичних рекомендацій щодо процесу архітектурного проектування або ж урбаністики, які, на відміну від науки, безпосередньо залежні від ринку та примхи його акторів. Це як *взаємодія держави і мистецтва*, що мають бути максимально віддаленими одне від одного, і якщо матимуть якісь стосунки, то у разі збою у роботі системи: художник неодмінно викличе жеківського сантехніка, коли у майстерні заб'ється каналізація.

3. Не можна погодитись із твердженням дисертанта, начебто «на сторінках журналів (маються на увазі «А.С.С», «Ватерпас», «А+С», «Медіаполіс». — А. П.) були відсутні як архітектурно-критичні, так і архітектурознавчі публікації» (с. 175). Якби публікації такого жанру були відсутні, про ці часописи забували б раніше, ніж вони встигали бачити лоно друкарського верстата. І далі автор стверджує, що «актуальна вітчизняна архітектура могла бути представлена тільки в інформаційно-апологетичному жанрі. Це відбувалося через диктат рекламодавця, в силу комерційної природи більшості нових видань» (с. 175). Як десятирічний заступник головного редактора часопису «А+С» наполягаю: шановний дисертант помиляється. «Диктат рекламодавців» торкався виключно дизайну рекламних шпальт і жодною мірою не торкався змістової частини часопису, котра якраз і цікавила рекламодавців антиапологетичністю, критичним підходом, іронією і свіжістю поглядів.

4. Вживання деяких термінів, приміром, «універсумальне», «соцієтальне» та інших можна було би уникнути на користь більш природних для людського вуха. Такі слова наче вивалюються з лексичного тезаурусу дисертації.

5. Мушу звернути увагу на певну кількість русизмів і не зовсім вдалих зво-

ротів, котрі, якщо автор передбачає видати дисертацію у вигляді книжки, мають бути усунені.

Докторська дисертація це авторська робота, яка відкриває певний напрям, тому вона зобов'язана бути незвичною, дискусійною, навіть шокуючою. Якщо це не так, навіщо вона потрібна? Отож, зазначені вище та інші дискусійні моменти зацікавлюють читача, збуджують у деяких місцях його психосому аж до неприйняття, але саме тому праця проф. Буряка і є гідною уваги. Це її значний плюс.

Можна порадити за *українське архітектурознавство*, що поповнилося цікавою науковою працею, яка має характер дійсно нового слова, і якщо б воно було почуте не лише нами, науковцями, а й чиновниками, котрі опікуються справою, архітектурна діяльність в Україні могла би потихесеньку підповзати спочатку до європейського, а потім і світового рівня, якщо, звісно, їй не будуть заважати ті, хто не звик читати, але звик диктувати.

Дисертація проф. Буряка — вчасна і сучасна праця, вона не могла бути створена, скажімо, десять років тому, оскільки не був накопичений емпіричний матеріал для аналізу й узагальнення. Це праця, спрямована на *дебільшовизацію архітекторського мислення*, на провокацію його космополітизму, на виявлення нового, це начебто настроювання оркестру перед увертюрою, його репетиція у душі Фелліні; ця студія — свого роду трамплін для подальшого розгортання смислів, які проф. Буряк виявив, зібрав до купи, осмислив і репрезентував у структурно довершений спосіб. Тепер важливо, аби знайшлися стрибуні.

Підсумовуючи, ще раз підкреслю: маємо справу із завершеною науковою студією, яка відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів вищої кваліфікації МОН України; її автор Олександр Петрович Буряк не лише «за советный дёготь труда», а й за значну мисленнєву роботу, давно заслуговує на присудження вченого ступеня доктора архітектури¹.

Андрій ПУЧКОВ

¹ Захист відбувся 7.07.2015 на засіданні дисертаційної ради в Харківському національному університеті будівництва і архітектури.